

KUR'AN'A GÖRE KADER MESELESİNE BİR BAKIŞ

Mustafa ÖZDEN*

Özet

İnsanlık tarihinin en önemli meselelerinden biri kader meselesidir. Buna bağlı olarak herhangi bir oluşun özellikle de insan tercihlerinin, ezelden Allah tarafından belirlenmiş olup olmadığı ya da bilinip bilinmediği konusu ilk sırayı alır. Bu çalışmanın özünde bu husus bulunmaktadır. Konu, Kur'an ayetleri baz alınarak işlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kader, Yaratma, Allah'ın bilgisi, İnsanın fiilleri

AN EVOLUTION OF THE FATE ACCORDING TO QURAN

Abstract

One of history's most important issue is the fate of humanity issue. The most important issue is also a matter of fate, any occurrence of particular human preferences is that the issue is known and not known or not is determined by God from time immemorial. The core of this work has this case. The issue has been studied to be processed on the basis of the Qur'an.

Keywords: Fate, creating, God's knowledge, Human actions.

Giriş

Kader, tarih boyunca insanlığın temel meselelerinden biri olmasına rağmen günümüze kadar çözüme kavuşturulamamış bir konudur¹. Kader sadece İslam'ın değil bütün insanlığın çözümü için çaba sarf ettiği bir meseledir.² Bu durum İslam dünyasında da pek farklı değildir. İslam mezheplerini birbirinden ayırt edici en bariz özellik de kaderdir. Mu'tezile, Maturidî, Hanbelî, Eş'arî, Cebriyye gibi önde gelen mezhep müntesiplerinin de buraya almadığımız diğer mezhep³ müntesiplerinin de hangi mezhepten olduğunu anlamak için kader konusundaki fikirlerine bakmak yeterlidir. Mezheplerin en bariz özelliklerini ortaya koyan hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- İnsan davranışlarını Allah'ın önceden bilmesi,
- 2- Bütün olayların, olguların önceden tesbit edilerek koruma altına alınmış olması,
- 3- Kulların fiillerinin yaratılması,
- 4- İlahî iradenin işleyişi.
- 5- Allah'ın sıfatları meselesi

Bunlardan başka alt meseleler de olmakla birlikte kader konusunda mezheplerin takındığı tavırları anlamak için bunlar yeterlidir. Bu cümleden olarak bir örnekleme yapacak olursak;

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam ABD Öğretim Üyesi, mozden@bartin.edu.tr.

¹ Ahmet Akbulut, "Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1994, XXXIII, Sayı: 1, s. 129

² Bkz. Selim Özarslan, "Kader ve Lise Gençlerinde Kader İnancı", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, c.9, sayı:1, Elazığ, 1999, s.179-192; Selim Özarslan, *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları (Temel Dini Bilgiler)*, Nobel yay. Ankara, 2013, s.145.

³ Mezhepler hakkında genel bir bilgi edinmek için bkz. Ebu Mansur Abdulkadir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, (Mezhepler Arasındaki Farklar), Çev. E. Ruhi Fiğlalı, Ankara; Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985. Bu mezheplerden biri olan ve daha çok "İmamet" meselesine yoğunlaşan Şia, kader meselesini kendi içinde halletmiş gibi görünüyor. Bk. el-Şerif el-Rıza, *Nehcül-Belağa, Şerheden el-Şeyh Muhammed Abduh*, Beyrut-Lübnan: Daru'l-Ma'rife neşriyatı, tarihsiz, IV, s. 17.

Mu'tezile, insanın davranışlarında tamamen hür olduğu görüşünü savunur. Allah'ın bu konuda herhangi bir rolü söz konusu değildir. Kendi davranışlarını kendileri yaratırlar⁴. Ancak buna rağmen Allah'ın ezeli ilmini inkar etmezler⁵. Buna mukabil, Eş'arîler'in kader anlayışını belirleyici unsur, "kesb"dir. Kesb, "insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır; ancak kazananı kuldür" "Yani kul fiillerinde hür seçimlerinde mecburdur⁶" anlamında kullanılır. Maturîdilere gelince; onların bu husustaki görüşlerinin temelini; Allah'ın mutlak yaratıcı olduğu; ancak sevap ve günah işlemede insanın da bir güce sahip olduğu fikirleri teşkil eder⁷ ve kaza⁸ ve kader⁹ kavramları ile görüşlerini ifade ederler¹⁰. Ancak bu kavramların kullanışlarında tam bir ortak tavır olmadığını da burada söylemeliyiz¹¹.

Kaynaklar aynı olmasına rağmen birçok mezhebin ortaya çıkmasının bir sebebi olması gerekir. Bize göre bunun muhtemel sebebi; insan için büyük bir nimet olan aklın, insanlar tarafından fitrat kanunlarını bulma aracı olarak kullanılmayıp kendilerine has kuralları belirleme aracı olarak kullanılmasıdır¹². Kanunlarını kendi belirleyen insan artık onlardan kolay kolay vazgeçmeyecektir. Zira; Adem-İblis meselesi ortaya konurken işaret edildiği gibi insan tabiatında en üstte olma arzusu bulunmaktadır¹³. Artık bu arzuya kapılan kişi, kendisi tarafından ortaya konan prensiplere, kanunlara en yoğun şekilde sarılacaktır. Ancak burada önemli bir husus da kendi şahsî fikirlerine ilahî metinleri giydirecek üstün olma arzusunun gerçekleştirilmesidir.

⁴ Kadi, Abdülcebbar, Abdullah b. Ahmed, *Şerhü'l - Usulî'l-Hamse*, neşir: Abdülkerim Osman, Kahire 1988, s. 778-779; Yâsir Kâdi, "Mâtürîdî ve Eş'arî Kelâmında Kader", *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, 22-24 Mayıs 2009 İstanbul, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261, 2012, s. 176-177.

⁵ Abdülcebbar, s. 160; İrfan Abdulhamîd, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, Çeviren: Saim Yeprem, İstanbul: Marifet Yayınları, 1983, s. 290.

⁶ Bkz. Eş'ari, Ebu'l Hasan, Ali b. İsmail, *Kitabü'l Luma*, Fî'r- Reddi ala Ehli'z-Zeygi ve'l Bida, Neşreden: Richard J. Mc Carthy, Beyrut 1952, S.53;Ebu'l Muin en Neshefi, Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l Edille Fi Usulî'd-din*, Tahkik ve yayına hazırlayanlar: Prof. Dr. Hüseyin ATAY, Doç. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 2003, c.2, s.240.

⁷ Bkz. Ebu Mansur Maturidi, Muhammed b. Muhammed, *Kitabüt-Tevhi'd* neşreden: Fethullah Huleyf, Mektebet'ü-l İrşad, İstanbul (Ofset Baskı), Trs, s. 2228-229; Neshefi s.175,181,183;İmam-ı Azam Ebu Hanife, *El-Fıkh'ul -Ekber* (Mustafa ÖZ, İmam-ı Azamın 5 Eseri İçinde Orijinal Metin), İstanbul, 1981, s. 68.

⁸ Maturîdilere göre kader, oluş zamanı ve yeri dahil bir oluşu a'dan z'ye planlamaktır (Bkz. Maturidi s.309, Yusuf Şevki Yavuz, "Mâtüridiyye", Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003, C. 28, s. 171).

⁹ Maturîdilerde kaza, önceden yapılan planların plana uygun şekilde cereyan etmesidir (Bkz. Maturidi s.306-307; Yavuz, s. 171).

¹⁰ Kâdi, s. 177-178.

¹¹ Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003, C. 24, s. 58.

¹² Konunun anlaşılması için "akıl" kelimesini Türkçedeki anlamına uygun bir şekilde kullandık. Ancak Kur'an'da sadece fiil olarak geçer. Hacc suresi, 46. ayeti başta olmak üzere ilgili ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla insanda karar veren mekanizma (kalb) akıldır. Kalble insan doğruya ulaşır; sesleri dinler; olayların perde arkasını görür. Muhtelif ayetlerde kullanılan رِجْسٌ-rics (Bakara, 90; Enam, 125, 145; Araf, 75 vb.) ile kalb kaplanırsa işlemez hale gelir. Başka bir ifade ile gerçeği idrak etme ameliyesini gerçekleştirilemez. Bunun adı Kur'an literatüründe Bakara, 7; Enam, 46; Şura, 24 olmak üzere üç ayette geçen "kalb mühürlenmesi"dir. Konuya bu açıdan bakınca Kur'an'da 49 ayette 49 defa geçen عقل-'akale fiilini "akla uymak" ya da "gerçeği idrak etmek" gibi bir anlamda ele almak daha isabetli olacaktır. İlki Bakara, 179'da olmak üzere 16 ayette geçen "أَلْبَابٌ-ulü'l-elbâb" ifadesi de akılla ilgilidir ve "rics'ten arınmış akılla hareket eden" gibi bir anlam vermek mümkündür.

¹³ Şeytan, Allah'ın emrine karşı gelmesi için Adem'i kışkırtırken iki hususu kullandı: Ebedilik ağacı ve köklü bir saltanat (bkz. Taha, 120). Saltanat sahibi olan kişi, bir numara olduğu için biz de buna dayanarak bunca mezhebin ortaya çıkmasını bu hususla irtibatlandırdık. Kaynaklarda mezheplerin çıkışına sebep olarak gösterilen siyasî, sosyal vs. sebepler, bizim açımızdan insanın en üstte olma arzusunun çeşitli şekillerde ortaya koyması ile ilişkilidir. (Mezheplerin ortaya çıkış sebepleri ile ilgili olarak bkz. Bağdadi, el-Fark Beynel Fırak; Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, Çevirenler: Hasan Karakaya-Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi Neşriyatı: 20, 1983, s. 9-38; Resul Öztürk, "İslam Düşüncesinde Kadercî Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri", *Kelam Araştırmaları*, 2011, C. 9:1, s. 127-156)

için Tanrı buyruğu imiş gibi sunmayı ihmal etmeyecek olmasıdır¹⁴. Buna göre insan, hem Allah'tan vazgeçmezken hem de onu göz ardı edebilmektedir. İnsanın bu şekilde bir tavır ortaya koyması, Allah kelamında "İblis, onlar üzerindeki zannında haklı çıktı. Ona mü'minlerden bir grup hariç hepsi tabi oldu."¹⁵ şeklinde ifadesini bulacaktır.

İslam mezheplerine mensup kişiler, bu giydirme ameliyesini Kur'an üzerinden yaptılar. Kendi kanunları üzerine Kur'an ayetlerini giydirerek onları Allah'a isnat ettiler. Kur'an'ın yanına Hadîsleri de monte ederek kendi fikrini ön plana çıkarmak için ayetler yanında Hadîsleri de kullandılar¹⁶. Ancak bütün ayrılıkların sebebinin temelinde "üstünlük kurma" arzusunun yattığını kabul etmekle birlikte "sadece buna bağlamak ne derece doğrudur", sorusunun da sorulması gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bu bakımdan bunlara Kur'an'da geçen kelimelerin, anlam daralmasına uğratılmış haliyle farkında olmadan kullanılmasını¹⁷ ve Kur'an'ın nasıl anlaşılacağı ile ilgili Kur'an'da bahsedilen usûlün¹⁸ bilinmediği ya da başkaca sebeplerden dolayı dikkate alınmamış olmasını da ekleyebiliriz. Kur'an dilinde bu, "akla uymamak" olarak ifade edilmektedir. Sebep her ne olursa olsun neticede Hz. Muhammed'in ümmeti birçok fırkaya ayrılmaktan kurtulamadı. Biz, bu araştırmamızda böylesine hassas bir konuyu Kur'an'ı baz alarak ortaya koymak için çalışacağız. Ancak son derece çetrefilli ya da insanların son derece çetrefilli bir hale getirdiği bir meseleyi izah etmenin zorluğunun da idrakinde olduğumuzu söylemeliyiz. Bir de Kur'an'ın kendine has konuları ortaya koyma usûlü bu zorluğu kat be kat artıracaktır. Başta kitab ve kader olmak üzere kaza, izin, yaratma, bilme gibi belli başlı kavramların Kur'an'da nasıl kullanıldıklarına temas etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Biz, bu hususları göz önünde tutarak ilgili kavramlara ve ayetlere temas edip "ecel" konusunu örnek olarak vererek genel hatlarıyla kaderin ne olduğu meselesini ifade etmeye gayret edeceğiz.

Kader ve Kaza Kelimelerinin Kur'an'da Kullanılışı

Hem kader hem de kaza kelimeleri, zaman içinde farklı kullanım alanları kazanmış kelimelerdir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bilhassa Maturidîler açısından önemli olan bu iki kelimenin Kur'an'da hangi mânâda ele alındığını anlamaya çalışacağız. İlk olarak kaza kelimesini ele almak istiyoruz.

Kaza ile aynı kökten türemiş kelimeler, Kur'an'da 59 ayette 63 defa geçer. Bunlardan dördü hariç¹⁹ hepsi fiil olarak kullanılır. Hepsinin de "neticelendirmek"le ilgili olduğunu söylersek

¹⁴ Bakara, 79. ayetinde şöyle denilir: "Kendi kendilerine kanun koyanların vay haline! Üstüne üstlük bir de az bir gelir elde etmek için "Bu Allah'tandır" derler. Kendi kendilerine kanun koymalarından ötürü vay onların haline! Elde ettiklerinden ötürü vay onların haline!"

¹⁵ Sebe, 20. İblis, insanın kendisinden üstün tutulduğu fikrini ileri sürüp insanların buna layık olmadığını iddia etmişti. Allah tarafından izin verildiği takdirde onları Allah'ın yolundan çevirerek bunu göstereceğini söylemişti (Hicr, 32-40). Sebe suresi, 20. ayeti, bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini haber vermektedir. Bir de bu ayetteki "mü'min" kelimesini, insanın ergenlik çağına girince Allah'ı Rab olarak tanıyacağına dair verdiği sözden (Araf, 172) hareketle bütün insanlar olarak ele almak mümkündür. Al-i İmran suresi, 106. ayetinde ahirette "kabul ettikten sonra red mi ettiniz?" diye sorulması, bu dediklerimizi destekler mahiyettedir.

¹⁶ Akbulut, s. 138.

¹⁷ H. Musa Bağcı, Kur'an'daki Kader Sözcüğünü ve Kaderle İlgili Ayetleri Nasıl Anlamalıyız? Kur'an'da Kader, <http://musabagci.tr.gg/Kur-h-an-h-daki-Kader-S.oe.zc.ue.%26%23287%3B.ue.n.ue.-ve-Kaderle-%26%23304%3Bİlgili-Ayetleri-Nas%26%23305%3Bİ-Anlamal%26%23305%3BBy%26%23305%3Bz-f.htm> (21.09.2015); <https://giyasettinabusak.wordpress.com/kuranda-kader/> (21.09.2015).

¹⁸ Bilebildiğimiz kadarıyla Kur'an'ı anlamada Kur'an'da bir usûl olduğundan ilk defa Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır bahsetmiştir (Bkz. Abdulaziz Bayındır, Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2011, s. 311-339). Daha sonra Dr. Fatih Orum, bu konu hakkında daha geniş bilgi vermiştir (Bkz. Fatih Orum, Kur'an ve Sünnet Temelinde Kur'an'ı Anlama Usûlü, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2013).

¹⁹ Bu kullanımlar مُقَضِّياً (Meryem, 21; Meryem 71), قَاضٍ (Taha, 72), الْقَاضِيَّةُ (Hakka, 27) şeklindedir.

yanlış söylemiş olmayız. Buna göre işler, ya “hükme” bağlanmıştır²⁰ ya da “uygulama” tamamlanmıştır²¹. Bizim yaptığımız tespitlere göre başka kullanımı bulunmamaktadır²².

Kader ve aynı kökten türemiş kelimeler ise 121 ayette 132 defa geçmektedir. Her biri, muhtelif alanlarda kullanılmalarına rağmen hepsinde de bir “sınırlama” söz konusudur. Sınırlama, güçle olacağı için kelime yakînen güçle de ilgilidir. Söylediklerimize paralel olarak şu mânâlarda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Hacc suresi, 74. ve Zümer suresi, 67. ayetlerinde hem fiil (قَدَرُوا -kaderû) hem de mastar (قَدْر -kadr) olarak geçer ve birlikte kullanıldıkları “حَقّ-hakk” kelimesi ile birlikte “gücünü hakkıyla takdir etmek, gücünü hakkıyla teslim etmek” anlamlarını verirler²³. Bunlardan başka, “güç yetirmek²⁴”, “ele geçirmek, kontrol altına almak²⁵”, “kısıtlamak, daraltmak, sıkıntı vermek²⁶”, “tayin etmek, takdir etmek²⁷” “icra etmek, yerine getirmek²⁸” “programlamak, program yapmak²⁹”, “ölçüp biçmek³⁰”, “ölçülü yapmak³¹” gibi anlamlarda fiil olarak kullanılır.

Fiil dışı kullanımında da şu anlamlar bulunmaktadır: “Miktar, sayı, yekûn, tamamı, toplamı³²”, “kıymet, değer³³”, “ölçü, nisbet, oran³⁴”, “program³⁵”, “güç yetirme³⁶”, “varlıkların programını hazırlama³⁷”.

Biz, her ne kadar böyle bir tasnif yapmış olsak da yukarıda ifade ettiğimiz bütün bu mânâların içinde sınırlama ve güç kullanma olduğu kanaatimizi bir kere daha tekrar edelim. Bu anlamlara baktığımız zaman da kelimenin sözlük anlamı ile ıstılahî anlamı arasında bir bağ olduğuna da işaret etmeden geçmeyelim. Tabii ki bizi öncelikle ilgilendiren meselenin bu olmadığını da burada söylemeliyiz. Bizi asıl ilgilendiren husus, hangi kelime ile ifade edilirse edilsin kader meselesinin Kur'an'da ne ölçüde yer aldığıın tesbiti meselesidir. Bu arada hem kaza hem de kader kelimelerinin hem Allah hem de insan için kullanıldıklarına işaret edelim.

Kur'an Açısından Kader

Kader meselesinin en önemli konusu, insan davranışlarının ezelden Allah tarafından takdir edilip edilmemesi ya da başka bir ifadeyle bilinip bilinmemesi meselesidir. Bunu Allah'ın irade ve kudretiyle insan irade ve kudreti arasındaki ilişkinin boyutları olarak da ifade etmek

²⁰ Kaza kelimesi, Bakara, 117, 200; Al-i İmran, 47; Nisa, 65; Nisa, 103; En'am, 2; Enfal, 42, 44; Yunus, 47, 54, 93... ayetlerde “hükme bağlanmış” anlamında kullanılmıştır.

²¹ Kaza kelimesi, Bakara, 210; En'am, 8, 58, 60; Yunus, 11, 19, 71; Hud, 44, 110... ayetlerde “uygulama tamamlanmış” anlamında kullanılmıştır.

²² Bkz. Maturidi, s. 306.

²³ Her iki ayette de “مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ”-mâ kadderû'llâhe hakka kadrihi” ifadesi bulunmakta olup “Allah'ın gücünü hakkıyla takdir etmediler” demektir.

²⁴ Nahl, 76.

²⁵ Fetih, 21; Maide, 34.

²⁶ Fecr, 16; Enbiya, 87.

²⁷ Yunus, 5.

²⁸ Kamer, 12.

²⁹ Müzzemmil, 20.

³⁰ İnsan, 16.

³¹ Sebe, 11.

³² Secde, 5; Mearic, 4.

³³ Zümer, 67.

³⁴ Bakara, 236; Şura, 27; Hicr, 21 (Bu ayette “KaDR” olarak geçmekte olup, program olarak da mânâ verilebilir.)

³⁵ Hicr, 21 (Bu ayette “KaDR” olarak geçmekte olup, ölçü olarak da mânâ verilebilir.); Ra'd, 17; Ahzab, 38; Kader, 49; Talak, 3; Furkan, 2; Ra'd, 8

³⁶ Bakara, 236; İsrâ, 99; Enâm, 37; Yasin, 81.

³⁷ Bakara, 274; Maide, 17; Enfal, 41; Talak, 12.

mümkündür³⁸. Ancak kaderi bir bütün olarak anlamak açısından biz, meseleye kâinatın başlangıcı ile girip akabinde konuyu insana getirmek istiyoruz.

Bizim anladığımıza göre Hud suresi, 7. ve Enbiya suresi, 30. ayetleri temel alındığı zaman yaratma³⁹ başlamadan önce Allah hariç iki varlığın daha olduğu göze çarpıyor: Su ve gökler ile yerin yaratıldığı “duman halindeki varlık”. Yaratma fiili, duman halinde bulunan⁴⁰ varlıktan gökler ve yerin ayrıştırılması ile başladı⁴¹. Önce yer sonra da yedi gök yaratıldı ve her göğe de nasıl işleyecekleri ile ilgili program yüklendi. Bunların böyle olması Allah'ın bu şekilde planlamasından dolayıdır (takdir)⁴².

Yaratma ile birlikte kayıt⁴³ da başlar. Hadîd suresi, 22. ayetine baktığımız zaman kaydın önce, yaratmanın sonra olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile önce kaydedilir; sonra da yaratılır. Bunu kameralara yaptığımız kayıtlara benzetebiliriz. Yalnız aralarında küçük bir fark bulunmaktadır. Kamera kaydında önce olay olur; peşinden kamera kayıt yapar. Burada ise önce kayıt yapılır; sonra olay olur ve bunun Allah açısından bir zorluğu yoktur⁴⁴. Meseleye bu açıdan baktığımız zaman Allah'ın olup bitenleri ezelden belirlemiş olduğu fikri ile bunun bir bağlantısını göremeyiz. Zaten bizim tespitlerimize göre; Kur'an'da böyle bir ifade geçmemektedir. Bu, Allah'ın izni ile bağlantılı olup her ikisi de anlık birer meseledir. Herhangi bir oluş olmadan önce Allah izin verir. Allah'ın izin vermesi, o oluşun kayda geçmesi demektir. Sonra da olacak olan olur. Bir canın ölmesi de⁴⁵ bir kişinin mü'min olması da⁴⁶ onun izni ile olur ve onun yaratması ile meydana gelir⁴⁷. Bu yüzden Allah, Kehf suresi, 23-24. ayetlerinde bizim, “Yapacağın bir iş için ‘Ben onu yarın yapacağım’ demeyeceksin. (23) Allah'ı aklına getirerek ‘Allah, nasib ederse yapacağım’ diyeceksin. Bir de ‘Belki de Rabbim beni daha kısa zamanda sonuca ulaştıracaktır’ de. (24)⁴⁸” dememizi ister. Bir de şunu dememizi ister: “Bu dünyada da ahirette de bize iyilik yaz.” Bize böyle dedirttikten sonra da takvaya göre hareket edenlere ve zekatı verenlere rahmetini yazacağını, söyler⁴⁹. Bu bakımdan Allah, her daim haydır, kayyumdur, (aktiftir⁵⁰) ve “her an iş yapmaktadır⁵¹”. Kainatın tamamından haberdardır. Karada olsun, denizde olsun her ne varsa, her ne olursa hepsini bilir. Onun haberi olmadan bir yaprak dahi düşmez⁵². Göğlerin ve yerin hazineleri onundur⁵³. Göğlerin ve yerin iç yüzü de onundur. Her iş, eninde sonunda ona varır⁵⁴. O, göğlerin ve yerin iç yüzünü de bilir⁵⁵. Hülasa o, göz önünde olanı da olmayanı da bilir⁵⁶.

³⁸ Abdulhamid, 268 vd.

³⁹ Kur'an'da yaratma konusu incelendiği zaman karşımıza var olandan hiç olmayan yeni bir varlığın ortaya konması çıkar. “Mutlak yokluktan yaratma”dan hiç bahsedilmez.

⁴⁰ Fussilet, 11.

⁴¹ Enbiya, 30.

⁴² Fussilet, 9-12.

⁴³ Kur'an'da hemen hemen bütün kayıtlar, “kitab” kelimesi ile ifade edilir.

⁴⁴ Hadîd suresi, 22. ayetinde şöyle denilir: “Yeryüzünde ya da sizin kendinizde hasıl olan hiçbir olay yoktur ki biz onu yaratmadan önce kayda alınmamış olsun. Bu var ya, Allah için kolaydır.”

⁴⁵ Al-i İmran, 145.

⁴⁶ Yunus, 100.

⁴⁷ Saffat, 96.

⁴⁸ Kehf, 23-24.

⁴⁹ Araf, 156

⁵⁰ Bakara, 255.

⁵¹ Rahman, 29.

⁵² Enam, 59.

⁵³ Münafikun, 7.

⁵⁴ Hud, 123; Nahl, 77

Bu genel tablonun ardından konunun insanla ilgili kısmına İnsan suresi, 1-3. ayetlerine göz atarak başlamak istiyoruz. Kanaatimizce kader konusunun insanla ilgili kısmının özünü bu ayetlere bakarak anlamak mümkündür. Bu ayetlere Rum suresi, 30. ayetini de dahil ettiğimiz zaman konunun özü iyice berraklaşacaktır.

“İnsanın, bir varlık olarak sözü dahi edilmezken bu arada zamanın bir bölümü geçti, değil mi? (1) Biz, insanı döllenmiş yumurtadan yarattık. Onu yıpratıcı bir imtihana tabi tutacağız. Bu yüzden onu semi⁵⁷ ve basîr⁵⁸ kıldık. (2) Biz, onu yola koyduk. Ya şâkir olur ya da kefûr. (3)”⁵⁹

Mealini verdiğimiz İnsan suresinin bu ayetlerinden ilk ikisinin kaderle ilgili olduğunu görüyoruz. Ancak burada ezelden bahsedilmez. Üçüncü ayete baktığımız zaman da insan hürriyetinin devreye girdiğini görüyoruz. Bu hürriyet, keyfine göre hareket etme hürriyeti olmayıp Allah'ın tespit ettiği yolda gidip gitmeme hürriyetidir. Bunlarla ilgili bilgiler insanda yüklüdür⁶⁰. İnsanda yüklü olan bilgileri, bir program olarak değerlendirebiliriz. Dünyaya gelir gelmez bu program, işlemeye başlar⁶¹. Bu hâl, ergenlik çağına kadar devam eder. İnsan, ergenlik çağına girdiği anda sorumluluğunun farkına varır. Bu yüzden de insanın yükümlülüğü, ergenlik çağına girdiği anda başlar. Allah, ergenlik çağına giren her insandan kendisini Rab olarak, Efendi olarak, Sahip olarak tanıyacağına dair insanın kendini kendine şahit tutarak bir söz alır. Bu sözü veren insan artık her şeyin farkındadır ve verdiği bu sözü yerine getirmekle yükümlüdür. Dıştan gelen, eğitim, gelenek, atalarının yaptıkları vs. artık mazeret olarak ileri sürülemez⁶². Bütün bunlara bakarak “Eğer vaziyet bu merkezde ise elçiler niye gönderildi?” kabilinden bir soru akla gelebilir. Sözün bu noktasında “zikir” devreye girer. Rağıb el-İsfehani, zikri tanımlarken, bilginin hazır hale getirilmesinden bahseder. Tabiatı ile zikir, bilinenle ilgilidir. Önceden var olanın zihinde tutulması ya da zihne getirilmesiyle gerçekleşir⁶³. Meseleye bu açıdan bakınca Kur'an'da geçen “zikir” kavramından bir kısmı, insanda olanı ortaya çıkarmaya yönelik olmalıdır⁶⁴. İnsan, hem kendi içinden hem de dışarıdan öğrenmek suretiyle hayatını hangi kıstaslara göre

⁵⁵ Bakara, 33; Kehf, 26; Neml, 65; Fatır, 38; Hucurat, 18.

⁵⁶ Zümer, 46.

⁵⁷ Semi', sesleri değerlendirebilme yeteneğidir. Hayvanlar, sesi duydukları zaman onun için fazla bir mânâ ifade etmez. Onun için sesin anlamı, şiddeti ve kullanıldığı hallerde olanlarla sınırlıdır. Sesin taşıdığı mânâ hayvanlar için bir anlam ifade etmez. İnsanı hayvandan ayırt eden fark, sesin arka planını değerlendirebilmesi, sese mânâ yükleyebilmesidir.

⁵⁸ Basîr, olup bitenlerin arka planını görebilme yeteneğidir. Bir koyun için kendisine yaklaşan bir insanın elinde bulunan bir bıçak, bir anlam ifade etmez. Koyunlardan biri kesilse dahi diğerleri otlamasına bakar. Ancak insan, birini elinde bıçakla gördüğü zaman sorgulamaya başlar. İşte bu husus, basiretle ilgilidir.

⁵⁹ İnsan, 1-3.

⁶⁰ Şems suresi, 7-8. ayetlerinde şöyle denilir: “Nefse ve onu seviyelendirene yemin olsun ki (7) Ona fücürünü ve takvasını yükledi.(8)”. Yedinci ayetin aslında geçen ve bizim “seviyelendirene” diye çevirdiğimiz kelime “ما سوى-mâ-sevvâ”dır. Buradaki “sevvâ”, Kur'an'da bir şeyin son haline getirildiği anlamında kullanılır. Hicr suresinde insanın yaratılışı ve meleklere secde etmeleri emrinin verilişi mevzusu işlenirken 29. ayette birinci tekil şahıs sığısıyla insanın ana rahminde yaratılışının son halini ifade etmek için “سويت-sevveytü” şeklinde kullanılır. Ardından da Allah'ın kendi ruhundan insana üflediğinden bahsedilir. Şems suresi, 7-8. ayetleri ile bu ayeti birlikte ele aldığımız zaman insana kötülüğün de iyiliğin de bilgisi ile Allah'ın kendi ruhundan üflemesi doğuma hazır olduğu anda gerçekleşir, sonucuna gidebiliriz. Bütün bunlara dayanarak; doğuma hazır olan insana bir program yüklendiğini ve insanı insan yapan özelliğinin bu program olduğunu söyleyebiliriz.

⁶¹ Nahl suresi, 78.

⁶² Araf, 172-173.

⁶³ Rağıb el-İsfehani, “Zikir”, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed Seyyid Geylânî, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife, s. 179.

⁶⁴ Kanaatimizce bu en bariz şekilde Enbiya suresi, 50. ayetinde verilmektedir: “Bu, mubarek bir hatırlatmadır. Onu biz indirdik. Siz, onu inkar mı ediyorsunuz?!”

yürüteceği bilgisine ulaşır⁶⁵. İnsanın içinde (enfüsi) bulunan ayetlere dayanarak sorumlu tutulmaması Allah'ın bir lütfudur⁶⁶. Bundan dolayı Allah, insanların, yolda gitmelerinin kendi lehlerine, yoldan çıkmalarının da kendi aleyhlerine olduğunu ancak bir elçi gönderinceye kadar azab edici olmadığını, beyan etmektedir⁶⁷. Bundan dolayıdır ki insan, bir yanlış yaparken onun yanlış olduğunu bilerek yapar⁶⁸. Haliyle doğruyu yaparken de doğru olduğunu bilerek yapar. Bunun en önemli göstergesi; yaptığı işin yanlış ya da doğru olmasına bağlı olarak göğsünün daralması ya da ferahlamasıdır⁶⁹. Tabiatı ile insanın yaptıklarının sorumluluğu her halükârda kendisine aittir⁷⁰. Sorumluluğun gereği olarak zerre ağırlığınca hayır da işlese şer de işlese onu görecektir⁷¹.

Rum suresi, 30. ayetine gelince; orada, yukarıda bahsedilen hem imtihan hem de yolla ilgili biraz daha bilgi verilir. Burada imtihan ve yolla ilgili kanunlardan bahsedilir ve bu husus, din kelimesi ile ifade edilir. Din, Allah tarafından yaratılmıştır. İnsan da ona uygun olarak yaratılmıştır. Geçerli olan kanun budur. Hiçbir kanun, bunun yerini tutamaz⁷². Kur'an'da bu kanunlar, genellikle "kitab" kelimesi ile ifade edilir. Kitab, buradaki kullanılışı itibariyle Türkçedeki "yazgı" anlamına gelir⁷³. Ancak yukarıda işaret ettiğimiz gibi, her halükârda kayıt anlamını mutazammındır. Kayıt, bir kere gerçekleşti mi artık bir daha değişmez. Bunun Kur'an dilinde adı, Ayetullah/Sünnetullah'tır⁷⁴. Gerçekleşen her kayıt, artık "yazgı"dır. Yazgı, sadece diğer varlıklara has değildir; Allah'ın zatını da bağlar⁷⁵.

Sözün bu noktasında sözlerimizi hem insan hürriyeti hem de insanlarla ilgili yazgı'ya çevirecek olursak Ra'd suresi, 11. ayetinden mutlaka söz etmemiz gerektiğini söylemeden geçemeyeceğiz. Bize göre; kader konusunun ana iskeletini teşkil etmede burada geçen "Bir kavim kendilerinde olanı değiştirmedikçe Allah, onlarla ilgili bir değişiklik yapmaz!" ifadelerinin önemi reddedilemez. Bu genel kuralı dikkate aldığımız zaman İsrâ suresi, 4. ayetinde geçen "İsrailoğulları hakkında iki defa 'Siz, çok büyük bir kibre kapılarak yeryüzünde fesat çıkaracaksınız.' diye kayda geçtik." ifadeleri yerli yerine oturacaktır⁷⁶. Ayetten anladığımıza göre; İsrailoğullarına fesat çıkaracaklarının yazılması, onların kibre kapılmaları ile ilgilidir. Allah'ın

⁶⁵ Fussilet, 52-53. ayetlerin meali şöyledir: "De ki: 'Ya siz onu anlayıp sonra da görmezlikten geldiyse! O zaman ayrılıp uzaklaşmada ondan daha uzakta kim olabilir?!'" (52) Hem dış varlıklardaki hem de içlerindeki ayetlerimizi onlara göstereceğiz ki onun gerçek olduğu iyice ortaya çıksın. Bütün olup bitene şahit olan Rabbin yeterli değil mi? (53)"

⁶⁶ Al-i İmran, 164.

⁶⁷ İsrâ, 15.

⁶⁸ Kur'an'da bilerek inkar anlamında genellikle "cahade" kelimesi kullanılır ve 12 ayette geçer. Bunlar; Enam, 33; Araf, 51; Hud, 59; Nahl, 71; Neml, 14; Ankebut, 47, 49; Lokman, 32; Mü'min, 63; Fussilet, 15, 28; Ahkaf, 26. ayetidir. Bunlardan başka İblis'in büyüklük taslayıp Allah'ı yok farzettğini ifade eden ayetlerle (Bakara, 34; Sa'd, 74) Al-i İmran, 135; Enam, 75 gibi ayetler de bile bile inkarla ilgilidir.

⁶⁹ Enam, 125.

⁷⁰ İsrâ, 13.

⁷¹ Zilzal, 7-8.

⁷² Ayetin meali şöyledir: "Sen yüzünü doğruca Allah'ın insanları ona uygun olarak yarattığı, Allah'ın yaratması olan dine çevir. Geçerli olan din, budur. Ne var ki insanların çoğu anlamaz."

⁷³ Kur'an'ın hemen başında, Bakara suresi, 2. ayetinde bahsedilen "kitab"ı da bu çerçevede anladığımızı beyan edelim.

⁷⁴ Ahzab, 62; Fâtır, 43; Fetih, 23.

⁷⁵ Enam, 12, 54; Mücadele, 21.

⁷⁶ Metnin aslına bakınca "Yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız" diye tercüme edilmesi gerekir gibi duruyor. Yukarıda kısmen ifade ettiğimiz Kur'an'ı Anlamada Kur'an'ı Usûl'den hareketle Kur'an'ın kendi mânâ bütünlüğü içinde ayeti değerlendirmiş olmamız; farklı anlamamızda önemli bir rol oynadı. Bu cümleden olarak Muteakip ayetleri de inceledik. 5. ayetteki "فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ" ile 7. ayetteki "فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ" Onlara ilk va'd geldiği zaman" ile 7. ayetteki "مَرَّتَيْنِ" kelimesinin "الْكِتَابِ-kayıt"la ilgili olduğu kanaatimizi daha da güçlendirdi ve ayete yukarıdaki gibi mânâ verdik.

kanunu budur. Kibre kapılanlara fesat çıkaracakları hükmü verilir. Burada açıkça görülüyor ki Allah, koyduğu kanun gereği olayların akışı esnasında olaylara müdahil olmaktadır. Benzer şekilde olayların akışına göre Allah'ın müdahalede bulunduğu dair Kehf suresinde de bir hayli malumat bulunmaktadır⁷⁷. Ancak bunların hiçbiri insan tercihini, iradi fiillerini doğrudan ilgilendiren müdahaleler değildir. Yani Allah'ın takdirinde yer alan hususların hiç biri insanları işledikleri fiillere yöneltmiş sevk etmiş veya icbar etmiş değildir⁷⁸. Muhtelif ayetlerde Allah, insanın yaptıklarına şahid olarak gösterilmektedir. Bu hususu; Allah'ın insan davranışlarının belirleyicisi olmadığını göstermesi bakımından önemli olsa gerektir⁷⁹.

Bütün bu söylediklerimize dayanarak insanın bir kaderi olduğunu söyleyebiliriz. Bize göre; insanın iradeli sorumlu özgür ve fiillerinde hür olması onun kaderidir. Kaderin özünü insanın, ağır bir imtihana tabi tutulması teşkil eder. Şayet bir imtihan söz konusu ise; imtihan konularının da olması gerekir. Konular, Bakara suresi, 155. ayetinde şu şekilde sıralanır:

- a) Korku,
- b) Açlık,
- c) Mallardan azalma,
- d) Candan azalma,
- e) Üretilenlerden azalma.

Bunlardan herhangi biri başımıza geldiği zaman -tabir caizse- geçerli not alabilmemiz için sabırla yolumuza devam etmek zorunda olduğumuzu aynı ayete dayanarak söyleyebiliriz. Başka ayetlerde yukarıda bahsi geçen beş konunun ayrıntıları da verilir; tabii ki Ra'd, 17; İbrahim, 24-25. ayetlerinde ve daha başka ayetlerde ifade edildiği gibi örnekleriyle birlikte. Hem bu söylediklerimize hem de "candan azalma" maddesine örnek olarak "onmaz" denecek derecede ağır bir hastalığa yakalanan Eyüp aleyhisselamı verebiliriz⁸⁰.

Genel çerçeveyi bu şekilde çizdikten sonra artık yukarıda bahsettiğimiz ecel örneğine geçebiliriz.

Kader Konularından Ecel Örneği

Ecel'in, sözlüklerde "hedef, son" gibi anlamlara geldiği ifade edilir⁸¹. Kur'an'da da bu mânâda kullanılır. Ancak ecel, terimleşmiş bir kavram olarak bununla bağlantılı daha özel bir mânâ ifade eder. Türkçedeki kullanımı da bu anlamdadır. Buna göre "hayatın sonu, ölüm zamanı" anlamını mutazammındır⁸². Biz de ecele ilgili örneğimizi bu anlam üzerinden vereceğimizi ifade etmek istiyoruz.

"Sizi çamurdan yaratan ve bir ecele (أَجَلًا) hükmeden odur. Onun bilgisi dahilinde olan belirlenmiş bir ecel (أَجَلٌ مُّسَمًّى) daha vardır. Siz hâlâ uzatıp duruyorsunuz." (Enam, 2)

Mealini verdiğimiz Enam suresi, 2. ayetinde geçen "أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى" ecelen ve ecelün musemmâ" ifadeleri ile iki ecelden bahsedilir. Bunlardan birincisinin de ikincisinin de

⁷⁷ Kehf suresinde üç ayrı olay anlatılır. Ayrıntılar için bak. Kehf, 65 vd.

⁷⁸ Maturidi s. 309.

⁷⁹ Allah'ın zatını şahid olarak gösterdiği ayetler için bak. Al-i İmran, 98; Nisa, 79; Nisa, 166; Maide, 117; Tevbe, 107; Yunus, 29, 46; Ra'd, 43; İsrâ, 96; Hacc, 17; Ankebut, 52; Ahzab, 55; Fussilet, 53; Ahkaf, 8; Fetih, 28; Mücadele, 6; Haşr, 11; Münafikun, 1; Buruc, 9; Bkz. Maturidi, s. 309.

⁸⁰ Ayrıntılar için bak. Enbiya, 83-84; Sa'd, 41-44.

⁸¹ Ayrıntılar için bkz. İbni Manzur, Lisânü'l-Arab, "أَجَلٌ", Beyrut: Daru Sâdir Yay., tarihsiz, C. XI, s. 11; Luvîs Ma'lûf, el-Müncid fi'l-Luga, "أَجَلٌ", Beyrut: Katolikiyye Yay., s. 4.

⁸² Hasan Eren v.dğr., Türkçe Sözlük 1 A-J, "Ecel", Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1988, s. 430

gerçekleşeceği hükme bağlanmıştır. Ancak ayette geçen ilk ecel kelimesinin elif-lam'sız gelmesi, onun gerçekleşeceğini fakat vaktinin belli olmadığı anlamında olduğunu gösterir. "Ecelün müsemma" ise vakti belirlenmiş eceldir. Bunu Enam suresi, 1. ayetini de göz önünde bulundurarak şöyle anladığımızı ifade edebiliriz: Birinci ayette göklerin ve yerin yaratılışından, 2. ayette insanın yaratılışından bahsin ardından iki ecelden bahsedilmesi, varlıklarla ilgili iki ecelin olduğu bunlardan birinin vaktinin belli olmadığı ancak yine de herhangi bir vakitte vukubulacağı; ikinci ecelin ise vaktinin belli olduğu ve o vakit gelince vukubulacağı anlaşılmaktadır. Bu tesbiti yaptıktan sonra söylediklerimizle insan ömrü arasındaki irtibatı ortaya koymaya çalışalım. Önceliği, belirlenmiş ecele vermek istiyoruz. Ancak burada "Kur'an'ı anlamada Kur'anî Usûl"ü hatırlatmamız gerektiği kanaatindeyiz. Buna göre; bahsi geçen "belirlenmiş ecel" in ne olduğunu Kur'an'ın kendi içinde arayacağız. Yeri gelmişken yukarıda bahsettiğimiz "hiçbir katkı unsuru kullanmama" düsturunun bununla yakından alakalı olduğunu zikrederim.

İnsanların hayata ne kadar düşkün olduklarından bahseden Bakara suresi, 96. ayetinde "Onların her biri bin sene ömürleri olsun isterler" ifadesi belirlenmiş ömürle ilgili bize bir ipucu vermektedir. "Acaba niye bin yıl?" diye kendi kendimize sorduğumuz zaman bu soru, bizi Ankebut suresi, 14. ayetine götürür. Orada şöyle denilir: "Biz, Nuh'u kavmine elçi olarak görevlendirmiştik. Onların içinde bin yıldan elli sene eksik kaldı. Yine de zalimlikleri yüzünden tufan onları yakaladı."

Nuh'un kavmi ile birlikte sürdüğü ömrün, "dokuzyüzelli" değil de "binden elli sene eksik" olarak ifade edilmesinin mantığı zuhur etmeye başlamış olmalı. Buna göre; insan, her nasıl yaşarsa yaşasın bin seneden daha fazla yaşayamaz. Çünkü insan için belirlenen ömrün üst sınırı bin yıl olarak anlaşılabilir. Yani bunun dışındaki eceller, önceden belirlenmemiştir diyebiliriz. Ancak onların da kanunları vardır. Bu kanunlar da yukarıda ifade ettiğimiz vechile her olayda olduğu gibi Allah'ın iznine bağlı olarak kayda geçer ve işler⁸³. Al-i İmran suresi, 158. ayetindeki "ölürseniz ya da öldürülürseniz" ifadesini kanaatimizce bu hususları göz önünde tutarak tetkik etmeliyiz.

Bakara suresi, 258. ayetinde Rabbi hakkında Hz. İbrahim'le münakaşa eden bir iktidar sahibi ile Hz. İbrahim arasında geçen konuşma bize önceden belirlenmemiş eceli anlamamızda kılavuzluk edecektir. Hz. İbrahim, iktidar sahibine, "benim Rabbim yaşatan ve öldüren" dediği zaman şu cevabı alır: "Ben de yaşatırım ve öldürürüm." Bu cevap üzerine yapamazsın denmiyor. Bu defa Hz. İbrahim, başka bir örneğe geçiyor: "Allah, güneşi doğudan getirir. Sen de batıdan getir." deyince Allah'ı görmezden gelen o iktidar sahibi, "şaşıp kalıyor".

Görüldüğü gibi "ecel" kavramını "belirlenmiş ecel" ve "belirlenmemiş ecel" olmak üzere ikiye ayırdığımız zaman meseleyi anlamak oldukça kolaylaşacaktır. Bu görüş, Güler tarafından da savunulmaktadır. Ona göre ecel, tabii (belirlenmiş) ve ihtirâmî (belirlenmemiş) ecel olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca Aydın (2016) da, ecele ilgili olarak benzer düşünceleri paylaşmaktadır.⁸⁴ Bu durumda Araf suresi, 127. ayetinde bahsi geçen Firavun kavminden ileri gelenlerden birinin şu sözlerini tam olarak takdir edebileceğiz: "Erkeklerini öldüreceğiz.

⁸³ Al-i İmran, 145.

⁸⁴ M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, 1935 c 3, s-1874; Abdülcebbar, s. 780,781, İlhami Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 118-119; Cüneyd Aydın, "Sünnetullah ve İnsanın İradesi Temelinde Kader", *JOMELIPS*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 93-95; ayrıca ecele ilgili diğer ayetler için bkz. Nahl, 61; Zümer, 42; Fatr, 45; Rad,2;Rum, 8; Lokman, 29;Ahkaf, 13.

Kadınlarını sağ bırakacağız. Çünkü biz, onlar üzerinde kayıtsız şartsız bir yaptırım gücüne sahibiz.”

Her ne kadar iki türlü ecel olsa da bizim için nerede olduğumuza bakılmaksızın ölüm gelip bizi bulacaktır⁸⁵. Zira hiçbir canlının ölümden kaçışı yoktur.⁸⁶

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan kader konusunun en önde gelen meselesi, olup biten olayların ezelden Allah tarafından tayin edilip edilmemesi ya da bilinip bilinmemesi meselesidir.

Kur'an'a dayalı olarak yaptığımız bu çalışmada gördük ki Allah, bütün olup biten her şeyin yaratıcısıdır. Yaratmadan önce yaratmaya karar verir; verilen karar da hemen kayda geçer. Kayda geçen her oluş, kararda verildiği şekli ile yer ve zamana uygun olarak gerçekleşir. Bütün bunların, bizi fazlaca zorladığını söyleyemeyiz. Kanaatimizce bizi en çok zorlayan ve anlamakta güçlük çektiğimiz insan iradesini ilgilendiren oluşlardır. Bunları oluş sırasına göre şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

- a) Anlık olarak karara bağlanırlar.
- b) Anlık olarak kayda geçerler.
- c) Anlık olarak gerçekleşirler.

Bizim tespitlerimize göre; dikkat çeken en önemli husus; Kur'an'da Allah'ın olacaklarla ilgili ezelden kader tayin ettiği ya da herhangi bir bilgisinin olduğu ile ilgili bir ifadenin kullanılmamış olmasıdır. Hatta insanla ilgili hiçbir kaydın olmadığı bir zaman diliminden söz dahi edilir⁸⁷. Vaziyet bu merkezde olsa da onun izni, onun bilgisi, onun kararı, onun yazgısı olmadan hiçbir olay olmaz. Onun verdiği kararın -zâtı ile ilgili de olsa- dönüşü yoktur. Tabiatı ile “Allah, yazdıysa bozsun” türünden bir duanın gerçekleşme ihtimali bulunmamaktadır.

Kur'an açısından meseleyi bir sonuca bağlayacak olursak; Bakara suresi, 28. ayetinde ifadesini bulan “Siz, ölüydünüz; size can veren; sizi, tekrar öldürüp tekrar can verecek olan; eninde sonunda ona döndürülecek olduğunuz Allah'ı nasıl olur da yok hükmünde sayarsınız!?” sorusundan hareketle kendi kendimize Allah'a bir rol yükleyip yüklediğimizi anlamaya çalışmalıyız.

Kaynaklar

Abdulhamîd, İrfan (1983), İslâm'da İtikadî Mezhebler ve Akaid Esasları, Çeviren: Saim Yeprem, İstanbul: Marifet Yayınları.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs Ammâ İştehera Mine'l-Ahâdîsi Ale's-Sünneti'n-Nâsi(h. 1351), Kahire: Mektebetu'l-Kudüs yayını, I-II.

Akbulut, Ahmet (1992), “Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: XXXIII,

Atay, Hüseyin(1998), *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yayınevi, Ankara.

Aydın, Cüneyd (2016), “Sünnetullah ve İnsanın İradesi Temelinde Kader”, *JOMELIPS*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 74-103.

Bağcı, H. Musa (21.09.2015), Kur'an'daki Kader Sözcüğünü ve Kaderle İlgili Ayetleri Nasıl Anlamalıyız? Kur'an'da Kader, <http://musabagci.tr.gg/Kur-h-an-h-daki-Kader-S.oe.zc.ue.%26%23287%3B.ue.n.ue.-ve-Kaderle-%26%23304%3Bİlgili-Ayetleri->

⁸⁵ Nisa, 78.

⁸⁶ Ankebut, 57.

⁸⁷ Bkz. Taha, 40; Ahzab, 38; Kamer,49; Rad,17; Hicr,21; Mürselat,22; Mü'minün, 18; Şura, 27; Zuhruf, 11; Bakara, 236; Hüseyin ATAY, Kur'an'da İman Esasları, Atay Yayınevi, Ankara,1998, s. 142.

Nas%26%23305%3Bl-Anlamal%26%23305%3By%26%23305%3Bz-f.htm;
<https://giyasettinabusak.wordpress.com/kuranda-kader/>

Bayındır, Abdulaziz (2011), *Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Çağatay, Neşet, İbrahim Ağâh Çubukçu(1985), *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Ebu Davud, Sünen, Kitabu's-Sünnet, 1.

Eren, Hasan-Nezhat Gözaydın-İsmail Parlatur-Talât Tekin-Hamza Zülfikar (1988), *Türkçe Sözlük 1 A-J, "Ecel"*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. C. I-II.

Güler, İlhami (2015), *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Maturidi Ebu Mansur, Muhammed b. Muhammed, *Kitabüt-Tevhi'd* neşreden: Fethullah Huleyf, Mektebet'ü-l İrşad, İstanbul (Ofset Baskı), Trs,

Neshefi en Ebu'l Muin, Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l Edille Fi Usüli'd-din*, Tahkik ve yayına hazırlayanlar: Prof. Dr. Hüseyin ATAY, Doç. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (2003), *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını*, Ankara

Eş'ari, Ebu'l Hasan, Ali b. İsmail, *Kitab'ül Luma Fi'r- Reddi ala Ehli'z-Zeygi ve'l Bida* (1952), Neşreden: Richard J. Mc Carthy, Beyrut.

İmam-ı Azam Ebu Hanife, El-Fıkh'ul -Ekber (1981), (Mustafa ÖZ, İmam-ı Azamın 5 Eseri İçinde Orijinal Metin), İstanbul.

İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "أجل", Beyrut: Daru Sâdır Yay., tarihsiz, C. I-XV.

Kadi, Abdülcebbar, Abdullah b. Ahmed, *Şerh'ül - Usuli'l-Hamse* (1988), neşir:Abdülkerim Osman, Kahire

Kâdi, Yâsir (2012) (Yale Üniversitesi/ABD), "Mâtürîdî ve Eş'arî Kelâmında Kader", Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 22-24 Mayıs 2009 İstanbul, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Ma'lûf, Luvîs, el-Müncid fi'l-Luga, "أجل", Beyrut: Katolikiyye Yay., tarihsiz.

Orum, Fatih (2013), *Kur'an ve Sünnet Temelinde Kur'an'ı Anlama Usûlü*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Özarlan, Selim (1999), "Kader ve Lise Gençlerinde Kader İnancı", *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, c.9, sayı:1, Elazığ, s.179-192;

Özarlan Selim (2013) *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları (Temel Dini Bilgiler)*, Nobel yay. Ankara, s.145.

Öztürk, Resul (2011), "İslam Düşüncesinde Kadercî Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri", *Kelam Araştırmaları*.

Rağîb el-İsfehani, "Zikr", *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, Tahkik: Muhammed Seyyid Geylânî, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Ma'rife.

el-Rıza, El-Şerif, *Nehcü'l-Belağa*, Şerheden el-Şeyh Muhammed Abduh, Beyrut-Lübnan: Daru'l-Ma'rife baskısı ve neşri, tarihsiz, I-IV.

Yavuz, Yusuf Şevki(2003), "Kader", Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 24.

_____, "Mâtürîdiyye"(2003), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28.

Bkz. Yazır, M. Hamdi(1935), *Hak Dini Kur'an Dili* İstanbul.

Zehra, Muhammed Ebu, *İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, Çeviri: Hasan Karakaya-Kerim Aytekin(1983), İstanbul: Hisar Yayınevi Neşriyatı.